S. PALWANOV “DALA ÁRMANLARI” A KAPELLASÍNÍŃ MUZÍKATANÍWSHÍLÍQ KÓZQARASTAN TALQÍLAWÍ

Charshemov Jamil Allaberdiyevich – *docent w.w.a.*
jamilcarshemov@gmail.com
Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filialı
“Ulıwma kásiplik hám sociallıq gumanitarlıq pánler” kafedrası

МУЗЫКОВЕДИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ А КАПЕЛЛЫ С. ПАЛВАНОВА «СТЕПНЫЕ МЕЧТЫ»

Чаршемов Жамил Аллабердиевич – *И.о. доцента*
кафедры «Общепрофессиональные и Социально - гуманитарные дисциплины»
Нукусского филиала Государственной консерватории Узбекистана.

A MUSICOLOGICAL ANALYSIS OF S. PALVANOV'S "STEPPE DREAMS" A CAPPELLA

Charshemov Jamil Allaberdiyevich – *Acting Associate Professor*
State Conservatory of Uzbekistan Nukus Branch
"General Professional and Social-Humanitarian Sciences" Department

Tayanısh sózler: qaraqalpaq muzıkası, vokal talqılaw, es-moll, xoral tekstura, melodiya, a kapella, xor, dikciya.

Rezyume. Maqalada qaraqalpaq kompozitorı S.Palwanovtıń I.Yusupov sózine jazǵan “Dala ármanları” atlı a kapellası keń túrde talqılanadı. Shıǵarmanıń tonallıq, metrlik, strukturalıq, garmoniyalıq hám poeziyalıq tárepleri ilimiy usılda úyreniledi.

Ключевые слова: каракалпакская музыка, вокальный анализ, ми-бемоль минор, хоровая текстура, мелодия, а капелла, хор, дикция.

Резюме. В статье подробно анализируется произведение а капелла «Степные грёзы» каракалпакского композитора С. Палванова на слова И. Юсупова. Тональные, метрические, структурные, гармонические и поэтические стороны произведения изучаются научным методом.

Key words: karakalpak music, vocal performance, es-moll, choral texture, melody, a cappella, choir, diction.

Summary. The article provides a detailed analysis of "Steppe Dreams," an a cappella piece by the Karakalpak composer S. Palvanov, with lyrics by I. Yusupov. The tonal, metric, structural, harmonic, and poetic aspects of the work are examined from a scholarly perspective.

KIRISIW. Qaraqalpaqstannıń professional muzıka mádeniyatı XX ásirdiń ekinshi yarımında qızǵın rawajlandı. [1.218] Bul dáwirde kompozitorlar xalıq poeziyası menen muzıkanı birlestirip, jańa janrlardı ózlestirdi. S.Palwanov dóretiwshiligi sonday izlenislerdiń ájayıp kórinisi bolıp tabıladı. Onıń "Dala ármanları" shıǵarması qaraqalpaq dalasınıń lirikalıq obrazın dórt dawıslı a kapella arqalı ańlatatuǵın kórkem shıǵarma bolıp, bul kúnge shekem xor repertuarlarınıń ajıralmas bólegi bolıp keledi.

Maqalanıń maqseti - shıǵarmanı muzıkatanıw iliminiń zamanagóy metodologiyası tiykarında keń túrde talqılaw hám onıń xor kórkem ónerindegi ornın belgilew.

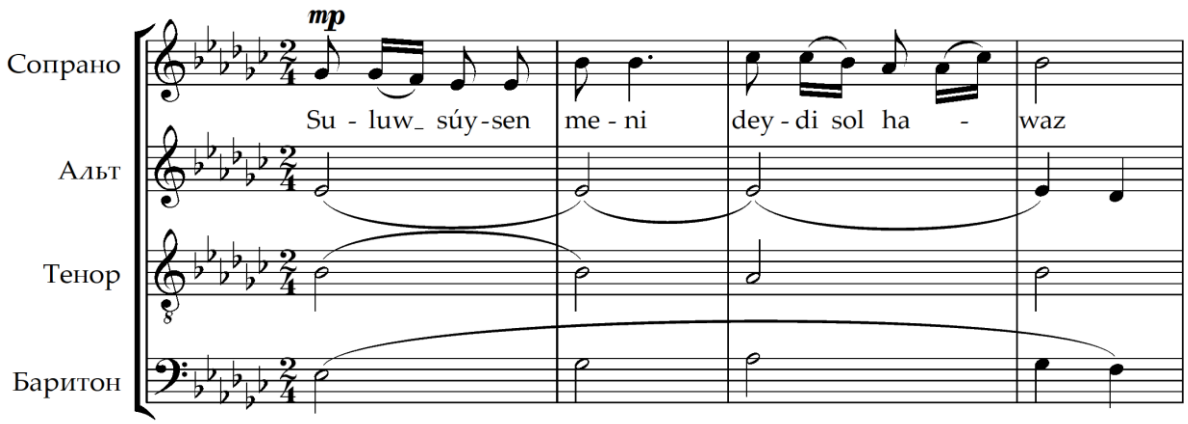
NÁTIYJELER HÁM TALQÍLAW

Shıǵarmanı tonal hám metrik tárepten kórip shıǵatuǵın bolsaq, ol es-moll tonalında jazılǵan. Bul tonal sezimtallıqtı hám tolqınıslı, armanlı kewil-kúydiń muzıkalıq ańlatpasın támiyinleydi. Es-dur tonallıǵı qaraqalpaq xalıq namasındaǵı tábiyiy intonaciyaǵa jaqın bolǵanlıqtan, avtor onı sezimge bay lirikada kóbirek qollanadı.

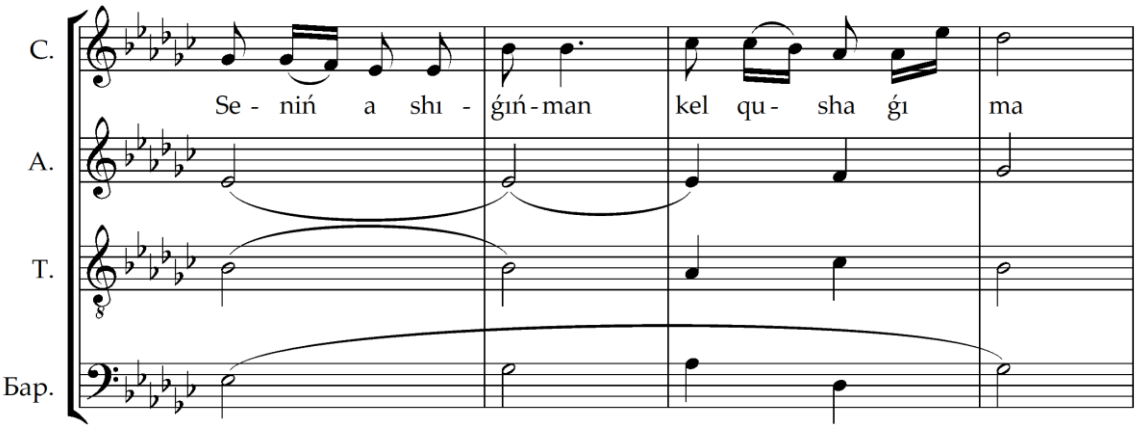
Shıǵarma 2/4 ólshemde jazılıp, saldamlı hám aqıllı júristi sáwlelentiredi. Shıǵarma dawamında metrlik birlik ózgermeydi, bul namanıń tábiyiy aǵımın támiyinleydi. Biraq sońǵı taktlerde (73-taktten baslap) 4/4 (C) metrine ótiw kórsetilgen - bul shıǵarmanı saltanatlı túrde juwmaqlaw ushın qollanılǵan dóretiwshilik usıl.

Shıǵarmanı forma hám strukturalıq tárepten kórip shıǵatuǵın bolsaq, ol strofalıq-variaciyalı forma tiykarında qurılǵan. Bul forma xalıq namasına tán bolıp, kompozitor onı professional xor óneri talaplarına sáykes ózgertip qollanǵan.

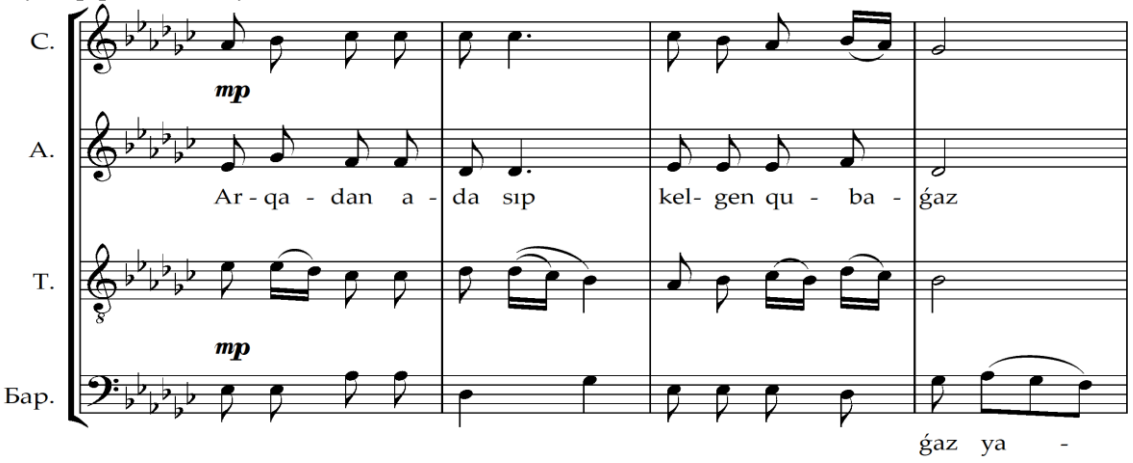
A bólimi (1–4-taktler): Soprano dawısı baslaydı, garmoniyalıq tiykar qurıladı. Tema taza, anıq hám sillabikalıq usılda beriledi.

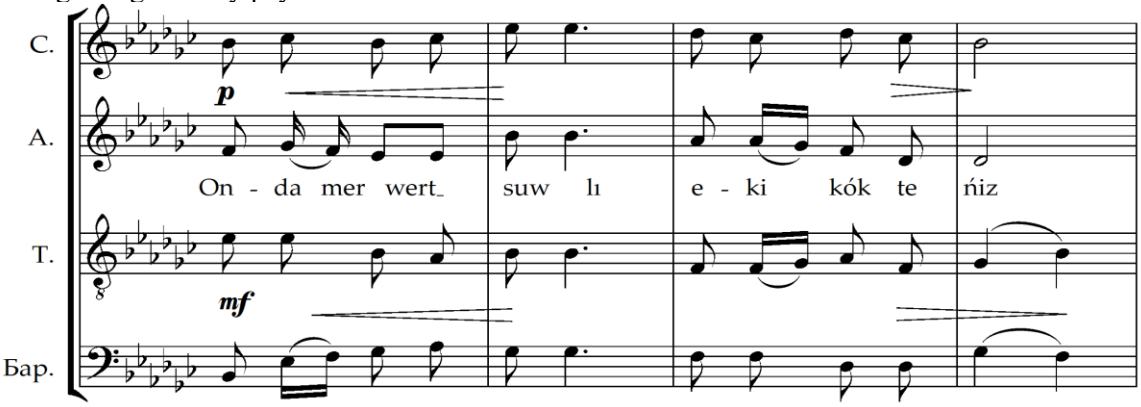
A1 bólimi (5–8 takt): Melodiya jáne de jetilisip, emocional tolqınlanıw kúsheyedi.

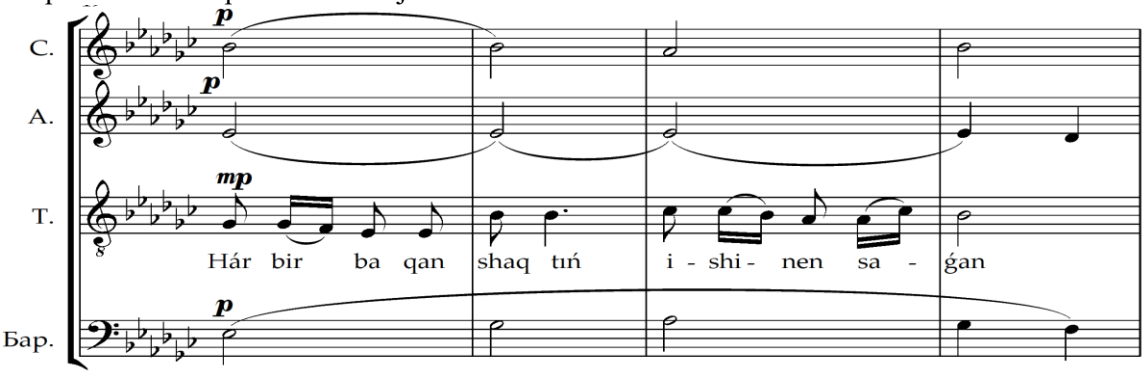
B bólimi (9-24 taktler): Xoral teksturası tolıq ornaydı - 4 dawıstıń hámmesi birge, qatar júredi. Garmoniyalıq qatlamlar bay hám tereń esitiledi.

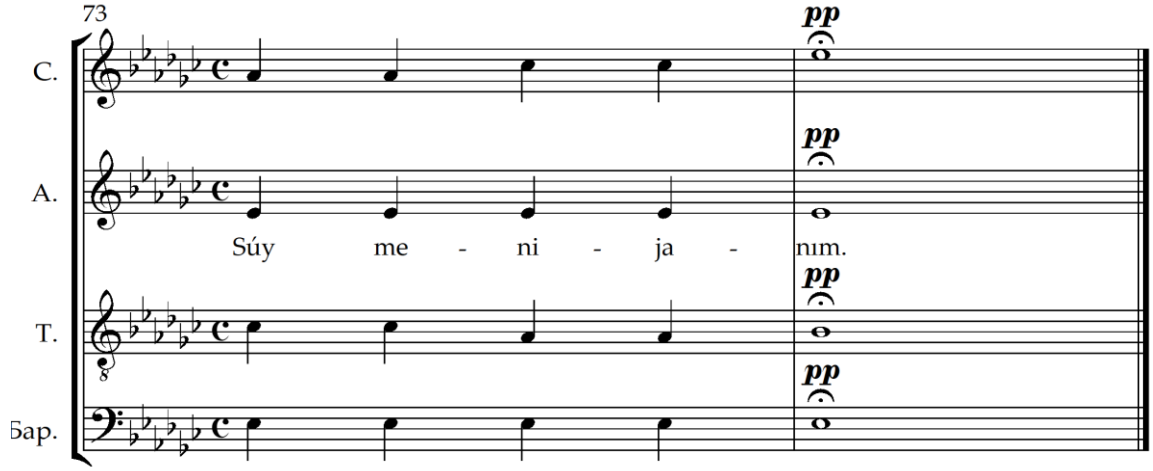
A2 bólimi (25–48 takt): Jańa poeziyalıq obrazlar: “teńiz”, “jasıl otlaqlar”, “juwsan iysisin” súwretlep, insanda ózgeshe gózzal oy payda etedi.

S bólimi (49–72-takt): Shıǵarmanıń kulminaciyalıq bólimi. Emocional kúsheyiwdiń shıńı esaplanadı. Kompozitor bul jerde eki formanı kórsetip beredi. S vaciya bolsa, ekinshi tárepten repriza waziypasın atqaradı.

Koda (73–74-takt): pp dinamikasında unison menen juwmaqlanadı. Tórt dawıs es-moll tonikasında birlesip, shıǵarmanı bárshe dawıslar birdey ritmde, 4/4 ólsheminde, saltanatlı ráwishte tamamlanadı.

Shıǵarmanıń dawıs partiyaları hám teksturasın talqılaw: Soprano partiyası shıǵarmanıń baslı melodiyasın alıp baradı. Dawıs diapazonı birinshi oktava mi sesinen ekinshi oktava mi sesine shekem. Melodiya sillabikalıq usıldı qollanıp, birinshi náwbette sóz mánisine xızmet etedi. “Sul-uw súy-seń me-ni dey-di sol ha-waz” - bul tema Soprano dawısında berilgen melodikalıq sızıqtıń úlgisi. Alt partiyası Sopranoǵa kóbinese terciya yaki seksta aralıǵında parallellikti qurap, garmoniyanıń tiykarǵı funkciyasın atqaradı. Alt Sopranonı tákirarlamaydı, bálki onı tolıqtırıp, shıǵarmanıń tembr baylıǵın arttıradı.

Tenor partiyası melodikalıq aktivliginiń joqarılaw dárejesine iye. Geypara taktlerde ornament sıyaqlı elementler kózge taslanadı, bul xalıq namasınıń improvizaciyalıq ruwxına sáykes keledi. Bariton partiyası garmoniyalıq bekkemlewshi, tonika hám dominant pedalları ústinde turaqlı kóteriledi. 49-taktte Bariton pp dinamikası menen jeke kirisedi - bul tıńlawshıda jańasha túsiniw kútiliwin payda etedi.

Dinamikalıq reje hám atqarıwshılıq talapları: Shıǵarmanıń dinamikalıq rejesi tolqın principine sáykes islep shıǵılǵan. Baslanıwınan sońǵı akkordqa shekem dinamika tórt márte ósińkirep-páseyedi: mp (1-takt) → mf (9-takt) → p (25-takt) → mp (33-takt) → p (49-takt) → pp (73-takt).

Atqarıwshılar ushın tiykarǵı talap - Soprano melodiyasın saqlaw, Bariton hám Tenordıń garmoniyalıq súyew bolıwı. 73-takttegi unisonda erterek pp-ǵa ótiw arqalı dawıslardıń tolıq birigip shıǵıwına erisiw kerek. Temp - ♩ = 76–84. Diktciyada qaraqalpaq tiliniń fonetikalıq ózgesheliklerin (ǵ, ń, ı dawısları) durıs ańlatıw áhmiyetli. Garmoniyalıq til hám milliy ózgeshelik: Shıǵarma funkcional major garmoniyası tiykarında dúzilgen. [2.390] Biraq onıń menen birge qaraqalpaq xalıq muzıkasınıń intonaciyalıq dástúrlerin kóriwimizge boladı. Garmoniyada T → S → D → T klassikalıq kadenciyaları kóp qollanıladı. Finalda (73–76-taktler) tema unisonda juwmaqlanadı. Bul xalıq muzıkasınıń ásirlik dástúri. Sóz benen muzıkanıń baylanısı sıpatında “Qubaǵaz” obrazı Soprano dawısınıń melodiyası; “kók teńiz” astında p dinamikası hám keńislik sezimi; “jasıl otlaqlar” shaqta mayısqaq ritm; “juwsannıń iysi” waqtında xordıń jumsaq sozılmalı fakturasın kóriwimizge boladı. Poetikalıq mazmun hám muzıkanıń baylanısı: I.Yusupov qálemine tiyisli bul tekst - qaraqalpaq dalasınıń tábiyǵıy baylıǵınıń allegoriyalıq súwretleniliwi. Qosıq mazmunı úsh tiykarǵı obrazdan ibárat: 1) quslar tábiyatı (qubaǵaz, aqsham qus jolı); 2) jerdiń baylıǵı (jasıl otlaqlar, merwert suwlı teńiz, juwsannıń iyisi); 3) muhabbat hám arzıw (súyiw, lázzetke bóleymen, janım). Bul úsh obraz muzıkada dál ózindey úsh dinamikalıq tolqın menen úylesken.

Kulminaciya bóliminde (49–72 takt) “Hárbir baqanshaqtıń ishinen saǵan, Sazın tıńlataman pútkil dúnyanıń” qatarlarında muzıkanıń emocional kúshi shıńına jetedi. Bul tıńlawshı sanasında dúnya menen adamnıń birligin ańlatadı.

JUWMAQLAW. “Dala ármanları” shıǵarması - S.Palwanovtıń dóretiwshilik stilin tolıq kórsetip beretuǵın lirikalıq xor miniatyurası. Onda: qaraqalpaq xalıq poeziyasınıń oylı kórkem obrazları; Evropanıń professional xor jazıw texnikası; milliy intonaciyalıq sistemanıń qollanılıwı - organikalıq birlikte juwmaqlanǵan.

Shıǵarma pedagogikalıq hám koncertlik repertuar ushın teń dárejede jaramlı. Onı tereńnen úyreniw qaraqalpaq professional muzıka mádeniyatı tariyxın kompleksli anıqlawǵa úles qosadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Mambetov J. Qaraqalpaq muzıkası tariyxı. – Nókis: Qaraqalpaqstan, 2003. – 218 b.
2. Yusupov I. Shıǵarmalar jıynaǵı. – Nókis: Qaraqalpaqstan, 2005. – 312 b.
3. Palvanov S. Vokal shıǵarmalar jıynaǵı. – Nókis: Bilim, 1998. – 96 b.
4. Sposobin I.V. Muzıkalıq forma. – Moskva: Muzıka, 1980. – 328 s.
5. Dubovskiy I., Evseev S., Sposobin I., Sokolov V. Garmoniya sabaqlıǵı. – Moskva: Muzıka, 1965. – 390 s.
6. Krasnoshchekov V.I. Xortanıw máseleleri. – Moskva: Muzıka, 1969. – 299 s.